

Олеся В. Томчук¹, Вадим С. Бойченко²

КЛАСИФІКАЦІЯ МІСТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИБОРУ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ТЕРИТОРІЇ

У статті проаналізовано різноманітні теоретичні підходи щодо класифікації та типології міст, а також обґрунтовано необхідність впровадження нової типізації міст, враховуючи сучасні трансформації суспільства та розвиток людського потенціалу територій. Розглянуто і узагальнено дослідження з філософії міста. Систематизовано наукові школи економіки міста з розкриттям досліджень їх представників. Досліджено різні систематики міст, що характеризують різні аспекти. Сформульовано рекомендації щодо чіткої ідентифікації міст з акцентом на типізацію, що є важливим інструментом при виборі моделі управління людським потенціалом території. Авторами визначено і обґрунтовано взаємозв'язок головних компонентів розвитку міста в контексті розвитку людського потенціалу.

Ключові слова: людський потенціал, місто, управління, розвиток, територія, типізація, класифікація

Рис. 2. Табл. 1. Літ. 39.

Олеся В. Томчук, Вадим С. Бойченко

КЛАССИФИКАЦИЯ ГОРОДОВ КАК ИНСТРУМЕНТ ВЫБОРА МОДЕЛИ УПРАВЛЕНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКИМ ПОТЕНЦИАЛОМ ТЕРРИТОРИИ

В статье проанализированы различные теоретические подходы к классификации и типологии городов, а также обоснована необходимость внедрения новой типизации городов, учитывая современные трансформации общества и развитие человеческого потенциала территорий. Рассмотрены и обобщены исследования по философии города. Систематизированы научные школы экономики города с раскрытием исследований их представителей. Исследованы различные систематики городов, характеризующие различные аспекты. Сформулированы рекомендации по четкой идентификации городов с акцентом на типизацию, что является важным инструментом при выборе модели управления человеческим потенциалом территории. Авторами определены и обоснованы взаимосвязь главных компонентов развития города в контексте развития человеческого потенциала.

Ключевые слова: человеческий потенциал, город, управление, развитие, территория, типизация, классификация

Olesya V. Tomchuk, Vadym S. Boichenko

CITY CLASSIFICATION AS A TOOL OF MODEL SELECTION MANAGEMENT OF HUMAN POTENTIAL

The article analyzes various theoretical approaches to the classification and typology of cities, as well as substantiates the need to introduce a new typification of cities, taking into account the current transformations of society and the development of human potential of the territories. The study on the philosophy of the city is considered and summarized. The scientific schools of the city economy have been systematized with the disclosure of the research of their representatives. Different systematics of cities characterizing different aspects are investigated. Recommendations

¹ Vasyli' Stus Donetsk National University, Vinnytsa, Ukraine.

² Vasyli' Stus Donetsk National University, Vinnytsa, Ukraine.

have been formulated to clearly identify cities with a focus on typing, which is an important tool in selecting a model for managing the area's human potential. The authors identifies and substantiates the relationship of the main components of city development in the context of human development.

Keywords: human potential, city, management, development, territory, typing, classification.

Peer-reviewed, approved and placed: 22.11.2019.

Постановка проблеми. Міста завжди була ядром національної економіки, бо вони є центрами міграційної привабливості і джерелом економічної, фінансової та наукової активності. Міста поєднані між собою потоками інформації, товарів, людей та капіталу, залишаючись «магнітом» якісного людського потенціалу. Міста, що утримують якісний людський потенціал, стають більш конкурентоспроможними, зберігаючи людський потенціал держави взагалі. Принаймні сьогодні великі міста України є останньою межею стримування міграції населення за кордон, хоча слід відмітити, що не всі українські міста можуть запропонувати необхідний набір благ, які мають європейські міста.

Для ефективного розвитку людського потенціалу міста необхідно враховувати відмінності між ними. Адже у порівнянні з ХІХ-ХХ століттями з'явилась велика кількість міст «нового» формату, які потребують окремих досліджень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема класифікацій та типологій міст присвячені праці А. І. Доценка, Ф. Д. Заставного, Л. М. Корецького, Г. М. Лаппо, Я. Б. Олійника, М. М. Паламарчука, Е. Н. Перчика, С. А. Покляцького, В. І. Поручинського, Л. Г. Руденка, С. Є. Саханенка, О. Г. Топчієва, М. І. Фашевського, О. У. Хомри [12, 29, 30, 33, 36, 38], та ін., які вивчають значення ролі великих міст у системі розселення країни, за їх функціями, за видами господарської діяльності, географічним положенням, адміністративним статусом. Проте в дослідженнях даних науковців, класифікації та типології часто відображають лише якусь одну сторону сутності міста, або розглядають обмежену кількість міст, так класифікація міст за міжнародними функціями враховує лише шість провідних міст України, хоч вони властиві й іншим великим містам держави. Це вимагає подальших досліджень у визначеній сфері.

Мета дослідження. На основі узагальнення теоретичних підходів до типологізації міст обґрунтувати необхідність впровадження нової типізації міст, враховуючи сучасні трансформації суспільства та розвитку людського потенціалу територій.

Основні результати дослідження. Згідно з прогнозами ООН, до 2050 р. в містах буде проживати 68% населення планети. Для порівняння: зараз у містах проживає 55% населення – 4,2 млрд. осіб. За прогнозами до 2030 р. з'явиться 43 мегаполіси з населенням понад 10 млн. жителів, більшість з яких знаходиться в регіонах, що розвиваються.

Великі міста завжди відігравали провідну роль у розвитку держав, формували соціальне середовище буття людини. Процеси урбанізації та зростаючий вплив міст на життя людей перетворюють місто на важливий об'єкт дослідження, яке потребує чіткого наукового тлумачення дефініції «місто»,

та, зокрема, «велике місто», критеріїв, що його характеризують, та функцій, які воно виконує. Сьогодні найбільші міста концентрують значну частину фінансового, промислового, транспортного, демографічного, культурного, наукового потенціалу держав світу, тому дослідження особливостей їхнього розвитку на сучасному етапі має важливе теоретичне та практичне значення для України.

Для більш повного розкриття ролі міста у сучасному світі та розуміння його сутності розглянемо різні підходи до визначення цієї категорії. Термін «місто» у своєму етимологічному значенні походить від латинського слова «*civitas*» і означає місто-державу, що й дало подальший розвиток слову «цивілізація», яке визначалося як «життя у місті» [1].

Ще в античні часи дослідники намагалися розробити модель ідеального міста-держави. Праці Платона «Держава», «Закон» були пов'язані з теоретичними дослідженнями функціонування грецьких полісів, а ось Арістотель в своїй праці «Політика» до передумов створення ідеального поліса відніс кількість населення, розмір території та його положення відносно моря [2]. Питання побудови ідеального міста поставали і перед філософами Давнього Китаю. Зокрема Мен-Цзи в своєму трактаті запропонував модульну побудову міст з виділенням зовнішньої та внутрішньої частини, кількості населення і форми міста [3].

У Середні віки науковці в своїх філософських трактатах намагалися створити образ «добродесного міста». Так, Аль-Фарабі визначає місто як результат діяльності розуму, що полягає в актуалізації, розвитку людини [4].

Нові часи пов'язані з іменами Т. Мора, Т. Кампанелла, Ф. Бекона, Е. Кабе, які розглядали місто як прогресивне явище суспільного розвитку. Т. Кампанелла уявляв майбутнє суспільство урбанізованим з ключовою роллю міста [5].

У теорію розвитку міст суттєвий внесок зробили класики марксизму, науково обґрунтовуючи причини виникнення міста як результат «...відокремлення промислової і торгівельної праці від земельної» [6, с. 20]. К. Маркс відмічав, що «саме існування міста як такого відрізняється від простої множини незалежних будівель. Тут ціле – не просто сума своїх частин. Це свого роду самостійний організм» [7, с. 470].

Яскравим представником французької філософії є Ж. Бордіяр, який вважав мегаполіси та космополітичні міста «монстрами, які втрачають цілісність, органічність та унікальність», перетворюючись на «збіговисько місць загальної комунікації» [8].

Як ми бачимо, думки філософів змінювалися, через зміни предмету дослідження. Урбанізація стала рушійною силою соціально-економічних та просторових змін, а в ХХІ столітті до неї додалася ще й глобалізація.

Слід відмітити, що міста виступають як об'єктно-предметне поле в різних науках: історії, архітектури, математики, психології, мистецтва, економіки тощо. Найпотужніші знання у тематиці розвитку міст належать економіці міста (рис. 1).

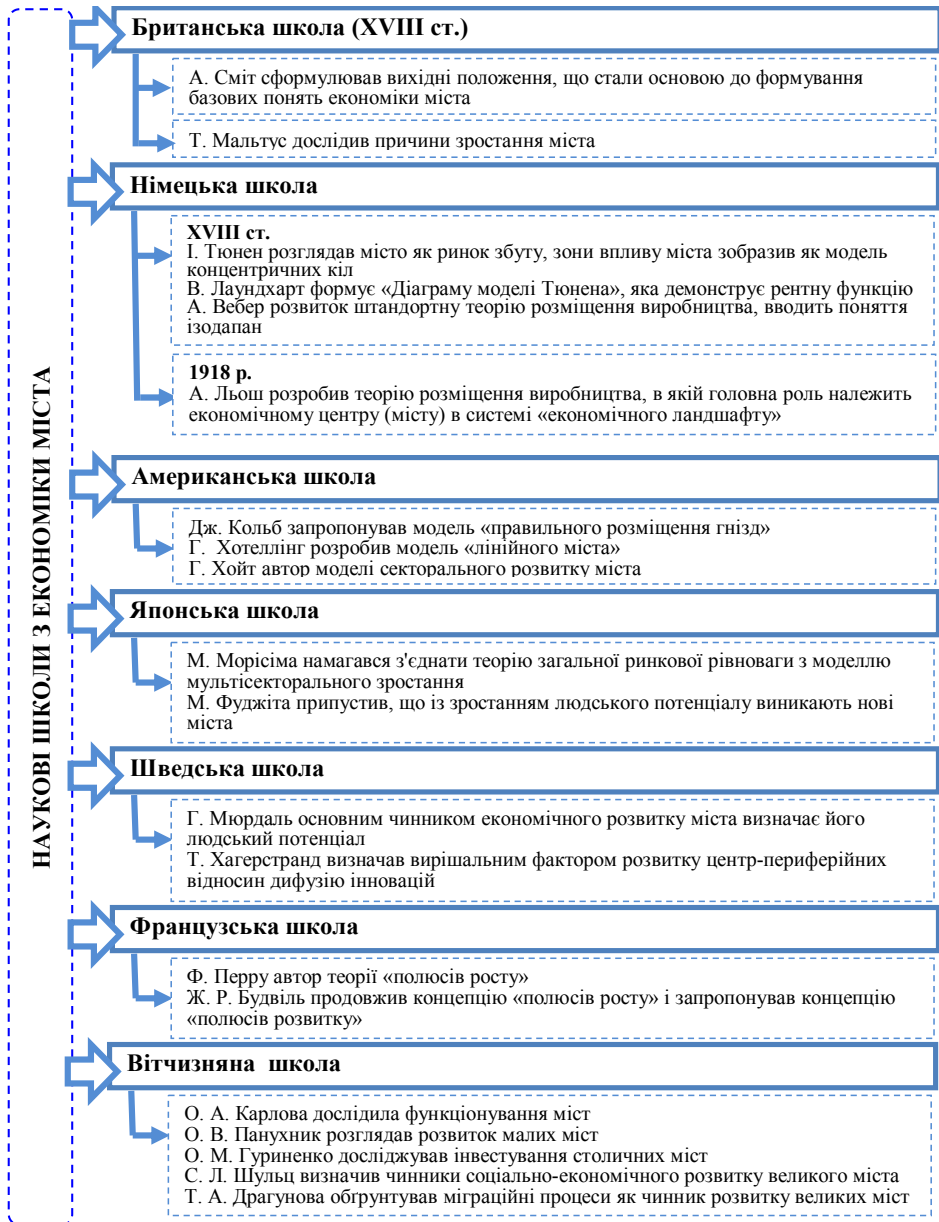

Рис. 1. Основні наукові школи з економіки міста, складено автором

Першою роботою, де фундаментально описано базові теоретичні концепції, пов'язані з містами, була праця А. Сміта «Дослідження про природу та причини багатства народів» (1776 р.), в якій було сформовано вихідні положення, закладені в формування базових понять економіки міста — «локальних зовнішніх ефектів» та «економії, що зумовлена агломераціями» [9].

Т. Мальтус першим відреагував на проблеми зростання міст «... необхідно визначити, що зріст населення стримувався успіхами цивілізації. Кількість міст і фабрик збільшується..., ми повинні прагнути, щоб вони не скорочували тривалість життя, але навряд чи ми можемо досягти коли-небудь того, щоб перебування у містах і робота на фабриках були такими ж здоровими, як життя у селах та сільські заняття» [10].

Німецька школа економіки міста базується на теоретичних та емпіричних дослідженнях Й. Тюнена, В. Лаундхарта та А. Вебера [11].

В своїй праці «Ізольована держава в її відношенні до сільського господарства і національної економіки» Й. Тюнен розглядав місто як ринок збуту, яке має задовольняти потреби території в продуктах промислового виробництва. Зони впливу міста Й. Тюнен зобразив у вигляді концентричних кіл, і ця модель стала базою багатьох досліджень [11].

Розвивши вчення попередників А. Льош запропонував теорію розміщення виробництва, в якій провідне місце відводить найважливішому місту всієї системи – «економічного ландшафту», головна мета якого максимальна генерація прибутку. А. Льош досліджував і передумови місце розташування міст і висловив думку, що вони можуть існувати і в однорідних умовах, бо мають переваги масового та комбінованого виробництва, велику кількість підприємств, джерела постачання та відсутність зовнішніх конкурентів [12].

Ідеї А. Льоша підтримав і Дж. Кольб, запропонувавши модель «правильного розміщення гнізд», центральне місце в якій він відводить великому місту. Лоурі залежність економічної структури міста вбачає в особливостях розвитку і специфікації базового та обслуговуючого секторів економіки, назвавши її «міським мультиплікатором» [13].

«Модель лінійного міста» Г. Хоттелінга можна розглядати як загальну модель диференціації збуту продукту, яка має змогу проаналізувати особливості на наслідки цінової конкуренції на ринку [14].

Ідеї Г. Хоттелінга були розвинені в «моделі кругового міста» С. Салопом, який дослідив довгострокову динаміку на ринку диференційованого продукту [15].

На початку 1960-х років класичними працями економіки міста стали роботи У. Алонсо, Д. Бегга, С. Дорнбуша, Р. Фішера, А. В. Еванса, П. А. Деріка, Е. Мілса, Б. Гамільтона, М. Фуджіти, Дж. В. Хендерсона, Дж. Форестера, Р. Каманьї, А. Бертауда, Т. Морі, П. Кругмана, які робили спроби розробити просторові моделі міста [16].

На особливу увагу заслуговують моделі моноцентричних міст У. Алонсо та Е. Мілса, які розкривають тісний взаємозв'язок між густотою населення і цінами на землю.

Особливості розвитку, як відмічав А. Бертауда, мають міста в країнах з перехідною економікою, де адміністративний розподіл не був пов'язаний з цінами на землю. Дисгармонія в країнах з перехідною економікою в розвитку міст пов'язана з ринковим визначенням цін на землю та плановим розселенням, що пояснюється незрілістю ринку та диспропорціями у просторовій структурі [16].

Мікроекономічні концепції Е. Мілса, Б. Гамільтона та Дж. В. Хендерсона розглядали природу урбанізованої території, структуру міст, місцезнаходження виробництва та проживання населення міста [17].

Урахування цивілізаційного контексту сучасної урбанізації здійснив в своїх працях Р. Каманьї, який наголошує на наявність значущої специфіки у функціонуванні міст, що визначається особливостями країни та значущістю конкретного міста в її економіці з урахуванням таким аналітичних засобів як: теорії катастроф, теорії бифуркацій та моделей синергетики [18].

На інтерес заслуговують кумулятивні дослідження теоретичного напрямку: концепція «полюсів росту» Ф. Перру, яку розвинули Ж. В. Будвіль, Д. Дарвент та Дж. Фрідман. За концепцією «полюсів росту» зростання економіки країни в середині неї не відбувається рівномірно, воно з'являється в полюсах зростання із змінною інтенсивністю поширюється за різними каналами і з певним змінним ефектом на всю економіку [19].

Ж. Р. Будвіль продовжив концепцію «полюсів росту» і запропонував концепцію «полюсів розвитку», виділивши динамічні (пропульсивні) галузі. Ж. Р. Будвіль виділяє такі типи міст: малі та «класичні» міста, промислові міста середнього розвитку і великі міські агломерації, та стверджує, що автономне зростання властиве тільки верхнім ієрархічним рівням центральних місць, а зростання низових територіальних структур визначається механізмами дифузії нововведень [20].

Подальшого вдосконалення теорія полюсів росту зазнала з появою досліджень П. Потье про осі розвитку, центральна ідея яких полягала в можливості отримання територіями, що знаходяться між полюсами розвитку та забезпечують транспортний зв'язок, додаткових імпульсів зростання через збільшення вантажопотоків, інтенсивне поширення інновацій, розвиток інфраструктури. Ці території П. Потье і називає осі розвитку, які разом із полюсами розвитку формують базис економічного зростання території [21]. Д. Дарвент розробив типологію полюсів росту, а Ж. Фрідман висловив думку, що економічне зростання території забезпечують виключно великі міста.

Автор секторної моделі Г. Хойт формулює, що міста розвиваються вздовж транспортних коридорів за рахунок однорідних видів економічної діяльності, а саме місто являє собою коло, розділене на сектори з різними видами використання землі.

Основним для розміщення (штандорта) промислових підприємств, як зазначав А. Вебер, є прагнення до найменших витрат на транспорт, в пункти з найбільш дешевою робочою силою, в центри скупчення інших підприємств. У 1909 р була опублікована робота А. Вебера «Чиста теорія розміщення промисловості», що відображає розвиток штандортної теорій розміщення виробництва за І. Тюненом і В. Лаунхардтом. «Розглядаючи розміщення одиничного підприємства по відношенню до основних факторів виробництва з метою мінімізації витрат, А. Вебер вводить поняття ізодипан – ліній рівних витрат відхилення від оптимального стану підприємства. Серед факторів, що впливають на розміщення факторів А. Вебер розглядав робочу силу, вартість сировини і паливних ресурсів і транспортні витрати на їх переміщення один до одного. Модель А. Вебера залишалася основною в теорії розміщення

промисловості до середини 1930-х, доки не була піддана критиці А. Льюшем і низкою американських економістів».[41]

Представник шведської школи економіки міста Г. Мюрдаль дослідив чинники економічного розвитку міста, основним з яких назвав не брак капіталу, а недовикористання людського потенціалу. Він підкреслював, що більшість безробітних не готові до виконання роботи в сучасних галузях і не становлять трудовий резерв економіки території. Для економічного розвитку необхідно послабити нерівність, змінити систему відшкодування трудових витрат, що призведе до підвищення працездатності і ефективності праці. Економічне зростання без поліпшення становища більшості населення не є пріоритетним [22].

Основні положення робіт Т. Хагерстранда можуть бути зведені до наступного:

- територіальна дифузія інновацій має певні закони поширення і може бути змодельована;
- дифузія інновацій є вирішальним фактором у визначенні соціального ефекту (перш за все, міграційного) для центр-периферійних відносин;
- швидкість дифузії залежить не від геометричної відстані, а від трансляційної спроможності окремих міст, через які вона здійснюється, від того, наскільки інтенсивні й ефективні там контакти між людьми.

Основна ідея праць Х. Річардсона полягала в тому, що основним фактором росту міської агломерації є саме зосередження виробничої діяльності у містах, які є великими промисловими центрами (полюсами зростання) [23]. В «моделі вулкана» Х. Гірш визначає, що рівень доходів населення в великих міських агломераціях з розвинутою промисловістю та потужним науковим потенціалом є вищим через періодичні інноваційні імпульси. «Виверження лави нововведень в такому полюсі зростання розповсюджується на периферію поступовим підвищенням рівня добробуту відсталіх територій». Затухання такого вулкану можливе через зменшення інноваційної активності, що приводить до перетворення колишнього передового центру на депресивний старопромисловий район, але Х. Гірш не забуває про циклічність економічного розвитку, яка може стати передумовою відтворення цих районів [24].

Модель «модернізації» традиційної теорії розміщення виробництва М. Фуджіти і П. Кругмана є модифікацією моделі І. Тюнена, в якій центральне місто не просто існує, а й підтримується експліцитно. Промислове виробництво, з одного боку, концентрується у місті під впливом двосторонніх зв'язків, зумовлених цією концентрацією, а з іншого – зосередженість економічної активності у місті створює сплеск ринку, де розташована промисловість. Аграрне виробництво розподіляється навколо цього центру [25]. Модель М. Фуджіти і Т. Морі припускає, що із зростанням людського потенціалу виникають нові міста, які вибудовуються в одну лінію в просторі – одновимірну версію теорії центральних міст А. Льюша [25].

Сьогодні економіка міста приділяє увагу теорії світових міст (Ф. Даметта, Г. Рід, Н. Тріфт, Е. Соджа та ін.). Г. Рід пропонує особливу світову категорію міст – «столиця капіталу», якою називає міжнародні та наднаціональні

фінансові центри [26]. Н. Тріфт за розміщенням головних штаб-квартир ТНК виділяє глобальні, зональні та регіональні центри [27]. Вагомим є дослідження розвитку міста З. Сіройчем, який позиціонує три різні поняття як синоніми: метрополія, агломерація та велике місто, які розглядає як синоніми [28]. Серед вітчизняних економістів цікавими є дослідження О. А. Карлова (функціонування міст), О. В. Панухник (розвиток малих міст), О. М. Гуриченко (інвестування столичних міст), С. Л. Шульц (соціально-економічний розвиток великого міста), Т. А. Драгунова (міграційні процеси великих міст) тощо.

Наприкінці ХХ ст. з'являється концепція глобального міста. Термін «глобальне місто» вперше використано в 1991 р. С. Сассен – американською економістом та соціологом. До глобальних міст вона віднесла Лондон, Нью Йорк, Токіо та інші. Під «глобальним містом» нею розумілось «стратегічний центр концентрації господарської діяльності, управління транскордонними фінансовими потоками, та надання певних високотехнологічних послуг для тих мультинаціональних компаній, які там існують» [42].

Розвиток концепції глобального міста надав в М. Кастельс, який надав власне визначення глобальному місту як «вузлу виробництва інформації та управління інформаційними потоками в глобальному мережевому суспільстві, розглядаючи людську цивілізацію як мережеве суспільство, де глобальні міста виконують функцію таких хабів» [42]. «Фактично, економіка глобального міста пов'язана з тим, що місто виходить за межі використання власного ресурсу, взагалі перестає розвиватися за рахунок експлуатації місцевого ресурсу. Отже, глобальне місто – це місто, яке інтегроване в світовий простір, і відповідно, є містом, економічний результат в якому може досягатися через те, що якимось чином воно є в мережі, пов'язаною з тим чи іншими процесами розвитку, що можуть відбуватися будь-де в світі.

Дехто з економістів однією з переваг глобальних міст називають розвиненість інфраструктури, доступність сфери послуг, а також доступність транспортно-економічного та політичного становища, якими користуються мультинаціональні корпорації, що значною мірою впливають на світові економічні та політичні процеси, створюючи умови для глобалізації функцій того чи іншого міста і широкі можливості для транснаціонального адміністрування та посередницької функції між політикою та бізнесом, що формує сприятливий інвестиційний клімат у глобальних містах, тобто, узагальнює їх» [42].

Для вибору моделі управління людським потенціалом території важливим інструментом постає чітка ідентифікація міст щодо їх типізації. Кожна наука в той чи інший спосіб систематизує множину досліджуваних нею об'єктів і явищ. Вищими формами систематики виступають класифікація та типізація [29].

Часто терміни «класифікація» і «типологія» вживаються як синоніми. Представники вітчизняної школи урбаністики під «класифікацією міст», розуміють «розподіл міст за будь-якою однією ознакою», а під «типологією міст» – «розподіл міст за сукупністю ознак, вищий ступінь класифікації, який дозволяє дати комплексну, синтетичну характеристику міст та їх систем» [30].

При цьому до класифікації в основному відносять кількісні градації, а типології здійснюються за якісними ознаками.

Систематизацію типів міст здійснимо за всіма сутностями міста як загальнонаукового та філософського поняття з урахуванням конкретизації особливостей. Класифікація типів міст та їх характеристика наведена у табл. 1.

Таблиця 1. Класифікаційні ознаки та типи міст, складено автором

Ознака	Типи	Автори	Приклади
1	2	3	4
1. За глобальною ієрархією	Глобальні фінансові міста	Дж. Фрідман [31]	Лондон, Нью-Йорк, Токіо
	Мультинаціональні міста		Маямі, Лос-Анжелес, Франкфурт, Амстердам, Сінгапур
	Важливі національні міста:		Париж, Цюріх, Мадрид, Мехіко, Сан-Паулу, Сеул, Сідней
2. За людяністю	Малі – до 50 тис. осіб Середні – від 50 до 100 тис. Великі – від 100 до 500 тис. Дуже великі – від 500 тис. до 1 млн осіб Міста-мільйонники	О. І. Шаблій [32]	
	Малі – до 20 тис. осіб Середні – 20–100 тис. Великі – 100–500 тис. Дуже великі – понад 500 тис. Міста-мільйонники	Є. М. Перцик [33]	
3. За планувальною структурою [34]	Радіальне місто – поселення із кільцево-радіальним розміщенням вулиць		Київ, Львів
	Прямокутне місто – поселення із поздовжньо-поперечним розміщенням вулиць		Хмельницький
	Лінійне місто – поселення витягнутої форми з головною віссю у вигляді більш-менш прямої чи вигнутої лінії		Кривий Ріг, Одеса
	Комбіноване місто – це форма, що поєднує елементи різних планувань (географічне середовище, господарства, участь у забудові різних етнічних груп населення, участі адміністративних структур держави у визначенні планування)		Шепетівка

Продовження табл. 1.

Ознака	Типи	Автори	Приклади
1	2	3	4
4. За характером виконуваних функцій	Залізничний вузол Центри туризму, міста-музеї, оздоровчі центри – спеціалізація на культурно-побутовому обслуговуванні населення Науково-дослідні центри Сільськогосподарські центри	О. С. Безлюбченко, О. В. Завальний, С. М. Гордієнко, і функціональні типи міст [35]	
	Головний адміністративно-політичний, індустріальний, науковий, культурний центр – столиця держави	О. І. Шаблій [32]	Київ
	Багатофункціональні міста – центри адміністративних областей		Львів, Дніпро, Запоріжжя
	Багатогалузеві промислові центри		Кривий Ріг, Маріуполь
	Одногалузеві промислові центри		Торез, Шостка
	Транспортні центри		Здолбунів, Фастів, Козятин
	Міста – організаційно-господарські, промислові, культурно-освітні центри місцевого значення		Стрий, Коломия, Кременець, Ніжин
Міста – курортні центри	Моршин, Трускавець		
5. За особливостями функціонально-планувальної організації території	Моноядерні міста – міста з одним громадсько-діловим центром Полядерні (поліцентричні) міста – міста з кількома центрами (можливе поєднання одного загальноміського центру та кількох другорядних (районних) громадських центрів)	О. Г. Топчієв [36]	Міста Донецької та Луганської областей
6. За загальною планувальною структурою	Моноядерні концентричні міста Моноядерні секторальні міста Моно- та поліцентричні регулярні , з правильною поквартальною забудовою Моно- та поліцентричні міста з вільною забудовою, що не утворює квартальної планіровки	О. Г. Топчієв	Харків, Запоріжжя

Закінчення табл 1.

Ознака	Типи	Автори	Приклади
1	2	3	4
7. За адміністративно-політичним значенням	Столичні Центри областей Центри низових адміністративних районів	О. Д. Лазор, О.Я. Лазор, А.О. Чемерис [37]	Київ, Одеса, Дніпро, Харків, Запоріжжя, Львів
8. За сукупністю екологічних умов [39]	Благополучні міста Задовільні міста Помірно напружені міста Напружені міста Критичні міста	Е.Н. Перцик [33]	Донецьк, Луганськ, Маріуполь, Дніпро, Полтава, Вінниця
9. За динамічним критерієм (темпи приросту населення, капіталовкладень та ін.)	Стагнуючі міста Слабкі міста , що обмежено розвиваються Лідери , що мають постійне зростання Інтенсивно-динамічні міста – мають постійне сильне зростання	В.І. Поручинський, Я.С. Сосницька [38]	Київ, Львів, Одеса, Дніпро, Донецьк, Харків

Отже, вся сукупність міст може бути поділена залежно від таких чинників як розмір міста; значення в системі виробництва і розселення; особливості економічного і соціального розвитку; демографічна структура.

На основі аналізу наукових досліджень з проблеми управління людським потенціалом території слід виділити три головні компоненти, що є основою розвитку міста: економічна, соціальна та науково-технічна, які формують передумови розвитку його людського потенціалу (рис. 2).

Отже, «економічний підхід полягає в оптимальному використанні обмежених ресурсів та застосуванні технологій для створення потоку сукупного доходу, який би забезпечував принаймні збереження (не зменшення) людського потенціалу території, з використанням якого цей сукупний дохід створюється. Водночас перехід до інформаційного суспільства приводить до зміни структури людського потенціалу» [43]. Розвиток нової, «невагомої» економіки стимулюється не лише дефіцитом природних ресурсів, а й наростанням обсягів інформації та знань, що набувають значення більшої затребуваності людського потенціалу.

«Соціальна складова орієнтована на людський розвиток, на збереження стабільності суспільних і культурних систем, на зменшення кількості деструктивних конфліктів у суспільстві. Людина має стати не об'єктом, а суб'єктом розвитку. Вона повинна брати участь у процесах формування своєї життєдіяльності, прийнятті й реалізації рішень, контролі за їх виконанням. Важливе значення для забезпечення цих умов має справедливий розподіл благ між людьми, плюралізм думок та толерантність у стосунках між ними, збереження культурного капіталу і його розмаїття, насамперед спадщини невідомуючих культур. [43] Кожна особистість має приймати участь у

процесах, які формують сферу її життєдіяльності, стати активним учасником планування майбутнього, сприяти прийняттю та реалізації рішень, контролювати їх виконання.

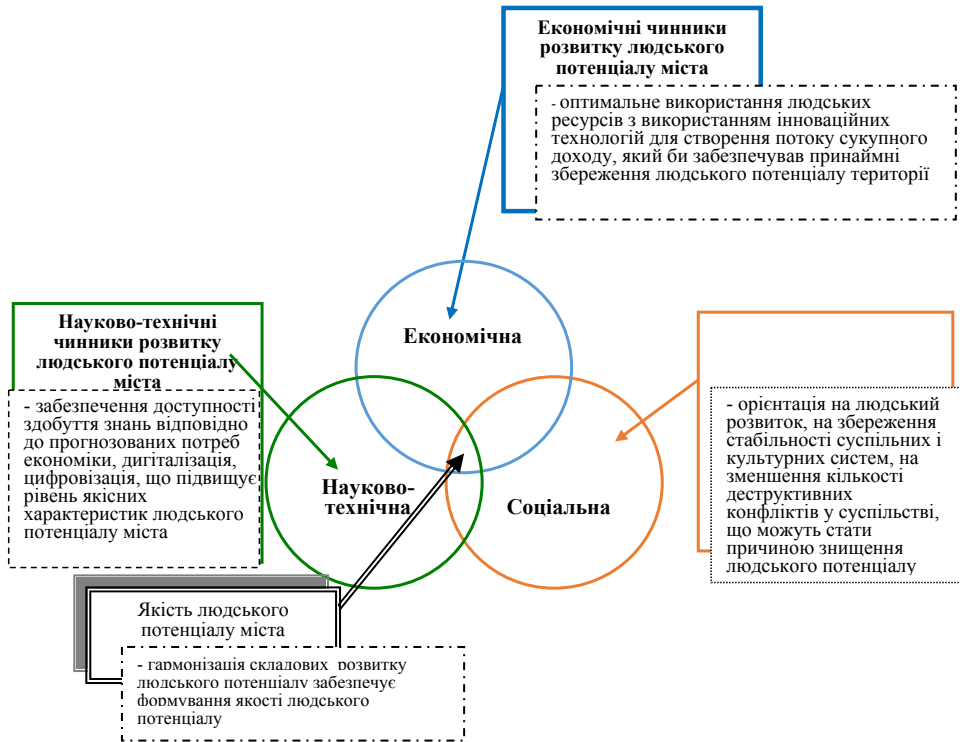

Рис. 2. Взаємозв'язок головних компонентів розвитку міста в контексті розвитку людського потенціалу, складено автором

Розглянемо стратегічні напрями управління комплексним розвитком міста з акцентом на людський потенціал території.

За своєю природою міста є багатофункціональними територіальними одиницями, що пов'язано з історичним фактором, закономірностями їх виникнення і розвитку. Історично виникненню міст передує територіально локалізоване нагромадження виробничих факторів – основного та людського капіталу, які забезпечують виробничий процес. Галузі, які формують виробничий кістяк міста, – є містоутворюючими, а виробництво – містоутворюючим фактором. Характер виробничої діяльності міста, його галузева спеціалізація є визначальними у функціональному профілі міст [40].

Для запобігання втрати виробничого і людського потенціалу міст окремою класифікацією у структурі поселень є монофункціональні міста, тобто ті, в яких обсяги продукції галузі спеціалізації перевищують 50% всього

матеріального виробництва міста. За такою класифікаційною ознакою слід розрізняти індустріальні центри, де галуззю спеціалізації є: вугледобування; видобуток рудної і нерудної сировини; хімічна і нафтопереробна промисловість; енергогенерування; обробна промисловість; аграрно-індустріальні центри; транспортні центри; лікувально-оздоровчі центри; центри художнього промислу.

З погляду на науково-технічні чинники розвитку людського потенціалу міста має забезпечити його «цілісність, життєздатність, від чого залежить глобальна стабільність системи в цілому. Особливого значення набуває здатність людського потенціалу самооновлюватися й адаптуватися до різноманітних змін, замість збереження в певному статичному стані або деградації та втрати людського потенціалу» [43].

Отже, існує доволі складне завдання, що полягає у необхідності узгодження, балансування, досягнення рівноваги вказаних трьох складових. Його вирішення та розв'язання є нагальною потребою і викликом сьогодення для забезпечення людського розвитку території.

Висновки. Ідентифікацію міст у розрізі типізації необхідно враховувати в процесі вибору моделі управління людським потенціалом території та розробленні стратегії розвитку міст з орієнтацією на агропромислову спеціалізацію.

Крім цього, науково-практичне значення типології міст полягає у використанні її для регулювання системи розселення, планування містобудівних заходів, сталого розвитку території та збалансування об'єктів виробничої і соціальної інфраструктури.

Перспективи подальших досліджень полягають у формуванні механізму управління людським потенціалом розвитку міста на основі поведінкового підходу.

1. Родченко В. Б. Міські комплекси України: чинники та умови організації регулювання соціально-економічного розвитку : моногр. НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Донецьк, 2012. 404 с.

2. Аристотель. Сочинения в 4-х томах; пер. с древнегр.; под общ. ред. А. И. Доватура. М.: Мисль, 1983. Т. 4. 830 с.

3. Саваренская Т. Ф. История градостроительного искусства. М., 2006. 520 с.

4. Игнатенко А.А. В поисках счастья. М.: Мысль. 1989. 254 с.

5. Кампанелла Т. Город Солнца. М., Л., 1947. 174 с.

6. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения: в 50 т. М.: Госполитиздат, 1955. Т. 3. 630 с.

7. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения: в 50 т. М.: Госполитиздат, 1955. Т. 46. Ч. 1. 559 с.

8. Бордийяр Ж. Город и ненависть; пер. С фр. Б. Нарумов. Философско-литературный журнал «Логос». 1997. № 9. С. 107-116.

9. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов; пер. с англ.; предислов. В. С. Афанасьева. М.: Эксмо, 2007. 960 с.

10. Мальтус Т. Опыт о законе народонаселения: антология экономической классики. М.: Эконов, Ключ, 1993. С. 116.

11. Тюнен Й.Г., Рыбников А.А. Изолированное государство в его отношении к сельскому хозяйству и национальной экономике. Исследование о влиянии хлебных цен, богатства почвы и накладных расходов на земледелие. М.: Экономическая жизнь, 1926. 326 с.

12. Лола А. М. Основы градоведения и теории города (в российской интерпретации). СПб: Наука, 2005. 198 с.
13. Моделирование: словарь терминов по экономической географии. URL: <http://igras.ru/index.php?r=92&id=1210> (2019, листопад, 20).
14. Hotelling H. Stability in Competition. *Economic Journal*. 1929. Vol. 39. P. 41–57.
15. Salop S. Monopolistic Competition with Outside Goods. *Bell Journal of Economics*. 1979. Vol. 10. P. 141–156.
16. Bertaud A. The Spatial Structures of Central and Eastern European cities: more European than Socialist? Winds of Societal Change: Remaking Post-communist Cities: International symposium on post-communist cities the Russian and East European Center. Illinois: Illinois Univ. press, 2003. 390 p.
17. Mills E.S., Hamilton B.W. *Urban Economics*. Glenview (Illinois); London: Scott, Foresman and Company, 1984. 420 p.
18. Camagni R. *Principes et modeles de l'economie urbaine*. Paris: Economica, 1996. 300 p
19. Гуняк В. Я. Институциональная парадигма в политической экономии: на примере Франции. М.: Наука, 1999. 174 с.
20. Родионова И. А. *Мировая экономика: учеб. пособие*. СПб: Питер, 2005. 496 с.
21. Гранберг А. Г. *Основы региональной экономики: учебник*. М.: ГУ ВШЭ, 2000. 495 с.
22. Нуреев Р. М. *Экономика развития: модели становления рыночной экономики*. М.: Норма. 2008. С. 71-75.
23. Richardson H.W. *Regional Growth Theory*. London, 1973. 264 p
24. Giersch H. Aspects of Growth Structural Change and Employment: a Schumpeterian Perspective. *Weltwirtschaftliches Archiv*. 1979. Bd. 115. S. 629–651.
25. Fujita M., Mori T. Structural stability and evolution of urban systems. *Regional Science and Urban Economics*. 1997. Vol. 27, iss. 4–5. P. 399–442.
26. Reed H. Financial centre hegemony, interest rates and the global political economy. *International Banking and Financial Centres*. London, 1989. P. 247–268.
27. Thrift N. *The Geography of International Economic Disorder. A World in Crisis? Geographical Perspectives*. Oxford, 1989. P. 16–78.
28. Сиройч З. Соціально-економічні проблеми сучасних великих міст. Актуальні проблеми менеджмента: сб. трудов. М., 2008. С. 144-151.
29. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики [Текст] : навчальний посібник. Одеса: Астропринт, 2005. 632 с.
30. Корецкий Л. М. Типология и классификация городов – научно-методическая основа конструктивных решений их перспективного развития. Территориальная организация производства и расселения. К.: КГПИ, 1982. С. 3–22.
31. Friedmann J. *The World City Hypothesis, Development and Change*, 1986. Vol. 17, Issue 1, pp. 69-83, (January).
32. Шаблій О.І. Соціально-економічна географія України: [навч. посіб.]. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Львів: Світ, 2000. 680 с.
33. Перцик Е.Н. География городов (геоурбанистика): [учеб. пособие для геогр. спец. вузов]. К.: Высш. шк., 1991. 319 с.
34. Влах М.Р. Географія населення: словник-довідник. Львів: Вид. Центр ЛНУ ім. І. Франка, 2005. 241 с.
35. Безлюбченко О. С. Гордієнко С. М., Завальний О.В. Планування міст і транспорт [Текст]: навч. посібник. Харків: ХНАМГ, 2006. 138 с.
36. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики [Текст]: навчальний посібник. Одеса: Астропринт, 2005. 632 с.
37. Лазор О. Д., Лазор О.Я., Чемерис А.О. Територіальна організація влади в Україні : навч. посіб. К. : Дакор. 2007. 576 с.
38. Поручинський В. І., Сосницька Я.С. Класифікація і типологія міських поселень України [Текст]. Часопис соціально-економічної географії: міжрегіон. зб. наук. праць. Харків, ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. Вип. 18 (1). С. 98-101.

39. Коллектив авторов. Экология в России на рубеже 21-го века (наземные экосистемы) [Текст]. СПб.; М.: Научный мир. 1999. 428 с.
40. Богачев С. В., Мельникова М. В., Лукьяненко А. А. и др. Проблемы теории и практики развития городской хозяйственной системы: монография. НАН Украины. Ин-т економіко-правових досліджень. Донецк: ООО "Юго-Восток, Лтд". 2006. 381 с.
41. <https://uk.wikipedia.org/wiki>
42. <https://maidan.org.ua/2015/07/hlobalne-misto-tse-misto-scho-vvzhajetsya-chastynouy-svitovoji-ekonomichnoji-systemy-lektsiya-tarasa-danka/>
43. <http://wdc.org.ua/uk/sustainable-development>

1. Rodchenko V. B. Miski kompleksi Ukrainy: chynnyky ta umovy orhanizatsii rehuliuвання sotsialno-ekonomichnoho rozvytku: monohr. [Urban complexes of Ukraine: factors and conditions of organization of regulation of socio-economic development: monogr] NAS of Ukraine, Institute of Industrial Economics. Donetsk, 2012. 404 p. [in Ukrainian].

2. Aristotel'. Sochinenija v 4-h tomah; [Works in 4 volumes] per. s drevnegr. M.: Thought', T. 4, 1983. 830 p. [in Russian].

3. Savarenskaja T. F. Istorija gradostroitel'nogo iskusstva [History of urban]. M., 2006. 520 p. [in Russian].

4. Ignatenko A.A. V poiskah schast'ja [In Search of Happiness]. M.: Thought. 1989. 254 p. [in Russian].

5. Kampanella T. Gorod Solnca [City of the Sun]. M. 1947. 174 p. [in Russian].

6. Marks K., Jengel's F. Sochinenija: v 50 t [Works: 50 t.]. M.: Gospolitizdat. 1955. T. 3. 630 p. [in Russian].

7. Marks K., Jengel's F. Sochinenija: v 50 t [Works: 50 t.]. M.: Gospolitizdat. 1955. T.46. P. 1. 559 p. [in Russian].

8. Bordijjar Zh., Narumov B. Gorod i nenavist'. [City and hatred]. Filosofsko-literaturnyj zhurnal «Logos» [Philosophical and literary journal Logos]. 1997. No. 9. 107-116. [in Russian].

9. Smit A. Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov [Research on the nature and causes of the wealth of peoples]; trans. from English M.: Eksmo, 2007. 960 p. [in Russian].

10. Mal'tus T. Opyt o zakone narodonaselenija: antologija jekonomicheskoi klassiki [Experience on the law of population: an anthology of economic classics]. M.: Ekonom, Key, 1993. 116 p. [in Russian].

11. Tjunen J.G., Rybnikov A.A. Izolirovanoe gosudarstvo v ego otnoshenii k sel'skomu hozjajstvu i nacional'noj jekonomiki. Issledovanie o vlijanii hlebnih cen, bogatstva pochvy i nakladnyh rashodov na zemledelie [An isolated state in its relation to agriculture and the national economy. A study on the effects of bread prices, soil wealth and overhead on agriculture]. M.: Economic life, 1926. 326 p. [in Russian].

12. Lola A. M. Osnovy gradovedenija i teorii goroda (v rossijskoj interpretacii) [Fundamentals of urban studies and city theory (in Russian interpretation)]. St. Petersburg: Science, 2005. 198 p. [in Russian].

13. Modelirovanie: slovar' terminov po jekonomicheskoi geografii [Modeling: a glossary of terms in economic geography]. URL: <http://igras.ru/index.php?r=92&id=1210> (2019, November, 20). [in Russian].

14. Hotelling H. Stability in Competition. Economic Journal. 1929. Vol. 39. P. 41–57. [in English].

15. Salop S. Monopolistic Competition with Outside Goods. Bell Journal of Economics. Vol. 10. P. 141–156. [in English].

16. Bertaud A. The Spatial Structures of Central and Eastern European cities: more European than Socialist? Winds of Societal Change: Remaking Post-communist Cities: International symposium on post-communist cities the Russian and East European Center. Illinois: Illinois Univ. press, 2003. 390 p. [in English].

17. Mills E.S., Hamilton B.W. Urban Economics. Glenview (Illinois); London: Scott, Foresman and Company, 1984. 420 p. [in English].

18. Camagni R. Principes et modes de l'économie urbaine. Paris: Economica, 1996. 300 p. [in English].
19. Gugnjak V. Ja. Institucional'naja paradigma v politicheskoj jekonomii: na primere Francii [Institutional paradigm in political economy: the example of France]. M.: Science, 1999. 174 p. [in Russian].
20. Rodionova I. A. Mirovaja jekonomika: ucheb. posobie [World Economy: Textbook. allowance.]. SPb: Peter., 2005. 496 p. [in Russian].
21. Granberg A. G. Osnovy regional'noj jekonomiki: uchebnik [Fundamentals of Regional Economics: A Textbook]. M.: HSE, 2000. 495 p. [in Russian].
22. Nureev R. M. Jekonomika razvitija: modeli stanovlenija rynochnoj jekonomiki [Development Economics: Models of the Formation of a Market Economy]. M.: Norma. 2008. P. 71–75 [in Russian].
23. Richardson H.W. Regional Growth Theory. London. 1973. 264 p. [in English].
24. Giersch H. Aspects of Growth Structural Change and Employment: a Schumpeterian Perspective. Weltwirtschaftliches Archiv. 1979. Bd. 115. S. 629–651. [in English].
25. Fujita M., Mori T. Structural stability and evolution of urban systems. Regional Science and Urban Economics. 1997. Vol. 27, iss. 4–5. P. 399–442. [in English].
26. Reed H. Financial centre hegemony, interest rates and the global political economy. International Banking and Financial Centres. London. 1989. P. 247–268. [in English].
27. Thrift N. The Geography of International Economic Disorder. A World in Crisis? Geographical Perspectives. Oxford, 1989. P. 16–78. [in English].
28. Sirojch Z. Social'no-jekonomicheskie problemy sovremennyh krupnyh gorodov [Socio-economic problems of modern large cities]. Aktual'nye problemy menedzhmenta: sb. Trudov [Actual problems of management: Sat. labor]. M., 2008. P.144–151 [in Russian].
29. Topchiiev O. H. Suspilno-heohrafichni doslidzhennia: metodolohiia, metody, metodyky [Tekst]: navchalnyi posibnyk [Socio-geographical studies: methodology, methods, techniques [Text]: a textbook]. Odesa: Astroprint. 2005. 632 p. [in Ukrainian].
30. Koreckij L. M. Tipologija i klassifikacija gorodov – nauchno-metodicheskaja osnova konstruktivnyh reshenij ih perspektivnogo razvitija [Typology and classification of cities - a scientific and methodological basis for constructive solutions to their future development]. Territorial'naja organizacija proizvodstva i rasselenija [Territorial organization of production and settlement]. K.: KSPI. 1982. P.3-22 [in Russian].
31. Friedmann J. The World City Hypothesis, Development and Change, 1986. Vol. 17, Issue 1, pp. 69–83, (January). [in English].
32. Shablil O.I. Sotsialno-ekonomichna heohrafiia Ukrainy: [navch. posib.] [Socio-economic geography of Ukraine: [textbook]]. Vyd. 2-he, pererob. i dop. Lviv: The World. 2000. 680 p. [in Ukrainian].
33. Percik E.N. Geografija gorodov (geourbanistika): [ucheb. posobie dlja geogr. spec. vuzov] [Geography of cities (geo-urban studies): [textbook. allowance for geogr. specialist. universities]]. K. : Higher. school. 1991. 319 p. [in Russian].
34. Vлах M.R. Heohrafiia naseleennia: slovnyk-dovidnyk [Population geography: a dictionary]. Lviv: View. Center of LNU them. I. Franko. 2005. 241 p. [in Ukrainian].
35. Bezliubchenko O. S., Hordiienko S.M., Zavalnyi O.V. Planuvannia mist i transport [Tekst]: navch. posibnyk [Urban Planning and Transportation [Text. Educ. manual]]. Kharkiv: KNAMG. 2006. 138 p. [in Ukrainian].
36. Topchiiev O. H. Suspilno-heohrafichni doslidzhennia: metodolohiia, metody, metodyky [Tekst]: navchalnyi posibnyk [Socio-geographical studies: methodology, methods, techniques [Text]: a textbook]. Odesa: Astroprint. 2005. 632 p. [in Ukrainian].
37. Lazor, O. D., Lazor, O.Ya., Chemerys, A.O. Terytorialna orhanizatsiia vlady v Ukraini : navch. posib [Territorial organization of power in Ukraine: textbook. tool]. K. : Dakor. 2007. 576 p. [in Ukrainian].
38. Poruchynskiy V. I., Sosnytska Ya.S. Klasyfikatsiia i typolohiia miskykh poselen Ukrainy [Classification and typology of urban settlements of Ukraine] [Tekst]. Chasopys sotsialno-ekonomichnoi heohrafi: mizhrehion. zb. nauk. Prats [Journal of Socio-Economic Geography:

Interregion. Sat. of sciences. wash]. Kharkov, VN KhNU Karazina, 2015. Vip. 18 (1). P. 98-101 [in Ukrainian]

39. Kollektiv avtorov. Jekologija v Rossii na rubezhe 21-go veka (nazemnye jekosistemy) [Tekst] [Ecology in Russia at the turn of the 21st century (terrestrial ecosystems) [Text]]. SPb.; M.: Scientific world. 1999. 428 p. [in Russian].

40. Bogachev S. V., Mel'nikova M. V., Luk'janenko A. A. i dr. Problemy teorii i praktiki razvittija gorodskoj hozjajstvennoj sistemy [Problems of theory and practice of urban economic system development]: monografija. NAN Ukrainy. In-t jekonomiko-pravovyh issledovanij. Donetsk: LLC "South-East, Ltd". 2006. 381 p. [in Russian].

41. <https://uk.wikipedia.org/wiki>

42. <https://maidan.org.ua/2015/07/hlobalne-misto-tse-misto-scho-vvazhajetsya-chastynou-svitovoi-ekonomichnoji-sistemy-lektsiya-tarasa-danka/>

43. <http://wdc.org.ua/uk/sustainable-development>